A STUDY ON THE EMPATHY TENDENCIES, SOCIAL SUPPORT PERCEPTIONS AND ATTITUDE TOWARD THE ENVIRONMENT OF MIDDLE SCHOOL CHILDREN

Güneş SALI
Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, gunes.sali@bozok.edu.tr
ORCID Numarası: 0000-0001-5719-8618

Received: 09.09.2017 *Accepted: 23.11.2017*

ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the empathic tendencies, social support perceptions, and attitudes towards the environment of children attending secondary school. Selected through random sampling, the sample of the study was comprised of 283 girls and 282 boys, as a total of 565 middle school children, who were enrolled in the middle schools in Yozgat city center. In the current study, demographic information form for collecting personal information, KA-Si Empathic Tendency Scale-Ergen Form (KA-Sİ EF) for children and adolescents for measuring empathic tendencies, Social Support Assessment Scale (SDSQ) for measuring social support perceptions, Environmental Attitude Scale (ETS) for measuring attitudes toward environment were used. Data were analyzed by bidirectional variance analysis, Pearson correlation coefficient, regression analysis, Tukey test. As a result of the analysis, in terms of attitudes towards environment, gender, class level, age, and level of father education were found to be statistically significant; in terms of emphatic tendencies, gender and class level were found to be statistically significant. As a result of the correlation analysis, it was found that the attitude points towards the environment were positively related to the empathic tendency scores at a moderate level (r = .44). As a result of simple linear regression analysis, it was determined that the empathic tendency of children positively predicted the attitude toward neighborhood. (F (1,563) = 133.18, p <.001, R = .437, R2 = .191, R2 = .19).

Keywords: Empathic tendency, social support, attitudes towards the environment.

ORTAOKUL ÇOCUKLARININ EMPATİK EĞİLİMLERİNİN, SOSYAL DESTEK ALGILARININ VE ÇEVREYE KARŞI TUTUMLARININ İNCELENMESİ[1]

ÖZ

Bu araştırma ortaokula devam eden çocukların empatik eğilimlerini, sosyal destek algılarını ve çevreye yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla planlanmıştır. Araştırma kapsamına Yozgat il merkezinde bulunan ortaokullara devam eden, tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 283'ü kız, 282'si erkek, toplam 565 ortaokul çocuğu alınmıştır. Araştırmada ortaokul çocuklarının demografik bilgilerini toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu, empatik eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla ise KA-Sİ Çocuk ve Ergenler İçin Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu (KA-Sİ EF), sosyal destek algılarının belirlenmesi amacıyla Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği (SDDÖ), çevreye yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Çevresel Tutum Ölçeği (ÇTÖ), kullanılmıştır. Veriler çift yönlü varyans analizi, Pearson korelasyon katsayısı, Regresyon analizi, Tukey testi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda çocukların çevreye yönelik tutumunun cinsiyete, sınıf düzeyine, yaşa ve baba öğrenim düzeyine göre; empatik eğilimlerinin cinsiyete ve sınıf düzeyine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda, çevreye yönelik tutum puanlarının, empatik eğilim puanları ile orta düzeyde pozitif yönde ilişkili (r= .44) olduğu görülmüştür (r= -.06). Basit doğrusal regresyon analizi sonucunda, çocukların empatik eğiliminin çevreye yönelik tutumu pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. (F(1,563)=133.18, p<.001, R =.437, R^2 =.191, $R^2_{düz}$ =.19).

Anahtar Kelimeler: Empatik eğilim, sosyal destek, çevreye yönelik tutum.

[1]Bu çalışma Bozok Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi Başkanlığı tarafından desteklenmiştir.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

For the sustainability of life and the existence of human beings, it is necessary for the person to be in harmony with the environment (Imamoğlu, 1983; Miser, 2010), so individuals need to have some characteristics. Empathy is one of them. Individuals with high empathy levels are more forgiving in their relationships (Taussaint and Webb, 2005). Through empathic skill, individuals can better interpret their behavior by evaluating their behaviors from their point of view. This facilitates adaptation to the environment. Values and attitudes that occur in childhood and young age are very important in the development of empathy in relationships with nature in early ages and in the formation of love and affection towards nature. The formation of these means that positive behaviors towards the environment are shown to protect the environment (Erten, 2004, Karlegger and Cervinka, 2009). An individual who understands nature and human beings as a whole is good at loving the environment. The person understanding and empathizing with the surrounding environment is loved and accepted by the surroundings (Cohen & Strayer, 1996). Loving and being accepted can be an important source of power and social support for the individual.

In fact, Cobb has defined social support as a special knowledge referring that individual is loved, valued and communicated based on mutual business cooperation. Individual who is aware of the existence of social support networks develops the ability to cope with their problems (Cohen and Syme, 1985), as he or she can cope with their problems, their well-being progresses, their awareness of being able to see other problems (eg environmental problems) increases, and they can offer solutions.

It is stated that children can express emotional responses strongly to nature in pre-school period, can orient more truthfully towards the environment in middle childhood, and can understand complicated environmental problems in the age of adolescence, when environmental concerns are raised (Cevher Kalburan, 2009). Therefore, middle school children are in an age when they are more sensitive to environmental problems. Moreover, the empathic tendencies of children in this period and perceptions of social support can positively affect environmental sensitivities. In the literature, there has been no study of empathic tendency, social support and attitudes towards the environment. For these reasons, it is important to examine the empathic tendencies of middle school children, social support perceptions and attitudes towards the environment.

Method

A total of 565 middle school children, 283 girls and 282 boys selected through random sampling, participated in this survey to determine the empathic tendencies, social support perceptions, and attitudes towards the environment of children attending secondary school. Demographic Information Form for the purpose of collecting the demographic information of the children in the survey, KA-SI Empathic Tendency Scale for Children and Adolescents-Adolescent Form (KA-SI AF) for the determination of empathic tendencies, Social

Support Assessment Scale (SDSS) for the determination of social support perceptions and Environmental Attitude Scale (SLSS) for the determination of attitudes towards the environment were used. Data were analyzed by bidirectional variance analysis, Pearson correlation coefficient, regression analysis and Tukey test.

Findings and Discussion

As a result of this research, it was found that the attitudes of the children towards the environment were statistically significant according to the gender and class level, the attitudes of the girls to the environment were more positive than the boys; it was determined that seventh grade children's attitude scores towards the environment were significantly higher than eighth grade children. Some research results support these findings (Atasoy and Ertürk, 2008, Atasoy and Ertürk, 2008, Atasoy and Ertürk, 2008, Özpınar, 2009).

While the attitudes of the children towards the environment showed a significant difference in terms of age, it was seen that the family did not make a meaningful comparison with the income level. It was found that the attitude scores for the children of 13 years old were significantly higher than the scores of 14 years old children. The literature supporting this finding (Koval and Mertig, 2002) and not supporting (Koval and Mertig, 2002; Appendix, Kılıç, Öğdüm, Düzgün and Şeker, 2009; Ugulu and Erkol, 2013) were found.

The attitudes of the children towards the environment were statistically different according to the level of father education. Similar findings were obtained in some studies (Özdemir, 2003, Gökçe, Kaya, Aktay, Özden, 2007, Özpınar, 2009, Baş, 2010, Aydın and Çepni, 2012).

The empathic tendencies of children were statistically different in term of gender and class level. It was determined that girls' empathic tendency scores were significantly higher than boys. In previous studies, the empathic tendency scores of girls and boys in support of these findings were found to be significantly different for girls (Rehber and Atıcı, 2009; Sayın, 2010). The result of the constructed Tukey test revealed that the eighth grade children's mean scores of the empathic tendency points of the seventh grade children were significantly higher than the average scores. The supporting findings (Bryan, 1982; Köksal, 1997; Alver, 2005; Köksal Akyol, Salı and Körükçü, 2011) and unsupporting findings (Guide, 2007, Guide and Shooter, 2009, Sayın, 2010, Dereli and Aypay, 2012) were observed.

These findings suggest that children's education is not in a position to differentiate these characteristics from each other. When the correlations between the variables were examined, it was seen that the attitude points towards the environment were related to the empathic tendency scores in the moderate positive direction, not to the social support points and similarly the empathic tendency scores and the social support scores were not related. According to the results of the regression analysis made, the empathic tendency is predominant in the positive direction. In other words, about 19% of the one-point increase in positive attitudes towards the neighborhood can be explained by one unit increase in the empathic tendency points in this sample.

Conclusion and Recommendations

As a result of the research, in terms of attitudes towards environment, gender, class level, age, and level of father education were found to be statistically significant; in terms of emphatic tendencies, gender and class level were found to be statistically significant. As a result of the correlation analysis, it was seen that the attitude scores towards the environment were positively related to the empathic tendency scores at a moderate level. As a result of the regression analysis, it was determined that the empathic tendency of the children positively predicted the attitude toward neighborhood.

- From early childhood, empathy education can be used to gain positive attitudes towards the environment. By teaching empathy from early ages on children, their environmental awareness, positive attitude can be improved. Subsequent surveys can be conducted with smaller age groups and older age groups.
- Experimental studies can be planned to develop positive attitudes towards the environment through empathy training.

GİRİŞ

Empati genel olarak insanın ruh halinin anlaşılması, onunla duygudaş olunabilmesidir. Kişiler arası iletişimi kolaylaştıran önemli bir kişilik özelliğidir. Bireyin ruh sağlığını destekleyen, koruyan, dayanıklılığını arttıran önemli bir yeti olduğu söylenebilir.

Yaşamın ve insanın varlığının sürdürebilirliği için insanın çevre ile uyum içinde olması (İmamoğlu, 1983; Miser, 2010), bunun için de bazı kişilik özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Empati bunlardan birisidir. Empati düzeyi yüksek olan bireyler ilişkilerinde daha affedici davranırlar (Taussaint ve Webb, 2005).

Günümüze kadar çeşitli şekillerde ele alınan empati, diğerlerinin içinde bulunduğu duygusal duruma karşılık verme (Bengtsson ve Johnson, 1992), dünyayı başka insanlar gibi algılama becerisi (Barak, 1990), diğer insanların duygu ve düşüncelerini anlayabilme ya da kendimizi onların yerine koyma işlemi (Tamborini, Stiff, ve Heidel, 1990) olarak görülmektedir. Empatik beceri aracılığıyla bireyler diğerlerinin davranışlarını onların bakış açısından değerlendirerek onların davranışlarını daha iyi yorumlayabilir. Bu ise, çevreye uyumu kolaylaştırır. Özellikle çocukluk çağında ve genç yaşta oluşan değerler ve tutumlar, erken yaşlarda doğayla olan ilişkilerde empatinin gelişmesi ve doğaya karşı sevginin, ilginin oluşmasında çok önemlidir. Bunların oluşması ise, çevrenin korunması için çevreye yönelik olumlu davranışların gösterilmesi anlamına gelir (Erten, 2004; Karlegger ve Cervinka, 2009). Doğayı ve insanı bir bütün olarak anlayabilen insan, çevreyi sevmeye adaydır. Yaşadığı çevreyi anlayabilen ve empati kurabilen insan ise çevresinde sevilir ve kabul görür (Cohen ve Strayer, 1996). Sevilmek ve kabul görmek, birey için önemli bir güç kaynağı, sosyal destek kaynağı olabilir.

Nitekim Cobb (1976) sosyal desteği, kişiye sevildiğini, değer verildiğini ve karşılıklı iş birliğine dayanan bir iletişim içinde bulunduğunu gösteren özel bir bilgi olarak tanımlamıştır. Shumaker ve Brownel, (1984) sosyal desteği, en az iki birey arasında, alıcı ve verici olarak yardımların değişimi olarak tanımlamaktadır. Cohen, Mermelstain ve ark. (1985) ise bu tanıma, desteğin, olumlu ve olumsuz etkilerinin de olabileceğini eklemişlerdir. Sosyal destek; bizi sevdiğini, önemsediğini ve değer verdiğini bildiğimiz, güvendiğimiz insanların varlığı ve hazır bulunması olarak da tanımlanmaktadır (Sarason, Levine, Basham, ve Sarason, 1983). Bireyin stresli yaşam olayları ve hayat değişiklikleri ile mücadelesi açısından sosyal destek oldukça önemlidir. Eğer birey ailesinin yakın destek grubundaki ve profesyonel uzmanların destek gerektiğinde, orada olacaklarını bilirse, yaşamındaki zorluk ve değişikliklerle daha başarılı mücadele edebilmektedir. Böylece sosyal destek ağlarının varlığının bilinmesi problemin sebep olduğu kaygı ve stresi azaltmaktadır (Cohen ve Syme, 1985). Bu sayede bireyin sorunlarıyla baş edebilme becerisi gelişmekte, sorunlarıyla baş edebildikçe iyi oluş hali ilerlemekte, ve kendisinin dışındaki başka sorunları görebilme farkındalığı artmakta, onlar için çözümler üretebilmektedir. Yani sosyal desteğin alıcısı olduğu kadar, vericisi konumuna da gelebilmektedir. Bu noktada bireyin empatik eğilimleri diğerlerine göre gelişmiş olarak, çevreye karşı daha duyarlı olabilmektedir.

Yaşamı boyunca çevresi ile ilişki içinde olan insan kimi zaman olumlu, kimi zaman da olumsuz bir şekilde çevreyi etkilemekte ve çevreden etkilenmektedir. Dolayısıyla insanın çevresiyle ilişkisini dengeli bir şekilde sürdürmesi çevreye yönelik bir tutum geliştirmesi gerekmektedir. Sarıgöz'e (2013)'e göre, çevre canlıların yaşamlarını sağlıklı olarak sürdürebilmeleri için birbirleriyle etkileşim içerisinde olabilecekleri, barınma ve gıda gibi temel ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilecekleri alan ya da alanlar anlamında kullanılan bir kavramdır. Çevre; canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşiminin bütünü (Keleş ve Hamamcı, 2005), "bireyin, grubun ya da toplumun biyolojik, sosyolojik ve kültürel yaşamını etkileyebilecek elemanlarının tümü olarak da tanımlanmaktadır (Ozankaya, 1975). Tutum, genel olarak duygusal içerikli fikirler, inançlar, eğilimler, ön yargılar, değerlendirme ve hazır olma durumu gibi kavramlarla tanımlanabildiği gibi, bireylerin geçirdiği çeşitli deneyimler sonucu belirli olgulara, objelere ya da kişilere karşı, düzenli tavır alışları, davranış, biçimleri tepki eğilimleri olarak da ifade edilebilir. Tutum, kalıtsal özellik taşımayıp, öğrenme yolu ile sonradan kazanılır (Kağıtçıbaşı, 2010; Sağlam ve Demirci Güler, 2013).

Bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarıyla davranışın önemli bir açıklayıcısı olarak görülen tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir (Kağıtçıbaşı, 2010). Çevreye yönelik tutumu ise çevre sorunlarından kaynaklanan korkular, kaygılar, kızgınlıklar, huzursuzluklar, değer yargıları ve çevre sorunlarının çözümüne hazır bulunuşluk (Uzun, 2007), çevreye karşı tutarlı, olumlu veya olumsuz tavırlar sergileme şeklinde kendini gösteren öğrenilmiş eğilimler şeklinde tanımlanmaktadır (Deniş ve Genç, 2010; Pelstring, 1997).

Araştırmalar çevreye karşı tutumların erken çocukluk ve orta çocukluk arasında geliştiğini göstermiştir. Okul öncesi dönemde çocuklar doğaya güçlü bir şekilde duygusal yanıt vermekte, orta çocuklukta çevreye karşı daha gerçeğe dayalı yönelim geliştirmektedirler. Ergenlik çağında ise, çevresel ilgi düzeylerinin yükseldiği ve çevreyle ilgili etik prensipleri daha çok kabullendikleri, bu çağda bilgi edinme kapasitelerinin artmasıyla birlikte, karmaşık çevresel sorunları anlayabildikleri ifade edilmektedir (Cevher Kalburan, 2009). Dolayısıyla ortaokul çocukları çevresel sorunlara daha duyarlılıkla yaklaştıkları bir yaş dönemindedirler. Ayrıca bu dönemdeki çocukların empatik eğilimleri ve sosyal destek algıları da çevre duyarlılıklarını olumlu etkileyebilmektedir. Bu nedenlerle ortaokul çocuklarının empatik eğilimlerinin, sosyal destek algılarının ve çevreye kaşı tutumlarının incelenmesi önemli görülmektedir.

Literatür incelendiğinde "ilköğretim öğrencilerinin empatik beceri düzeylerinin anne baba tutumları ve özsaygı ile ilişkisi (Çetin, 2008), empatik eğilim konusunda ilköğretim öğrencilerinin empatik becerileriyle aile işlevleri ve benlik kavramları arasındaki ilişkinin (Yüksel, 2009), sosyal destek konusunda ergenlerin sosyal destek düzeylerinin akademik başarı ve güdülenme düzeyi ile ilişkileri (Kapıkıran ve Özgüngör, 2009), akran ilişkileri, sosyal destek algıları ve yaşam doyumlarının (Şimşek, 2010); çevreye yönelik tutum konusunda ilköğretim 8. sınıf öğrencilerine fen bilgisi dersi kapsamında verilen çevre eğitiminin çevre ve çevre koruma bilincine etkisinin (Şimşekli, Ergül ve Şanlı, 2001), ortaöğretim öğrencilerinin çevreye yönelik bilgi ve tutumlarının (Uzun, 2007),

ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının (Aydın ve Çepni, 2012) araştırıldığı görülmektedir. Ancak empatik eğilim, sosyal destek ve çevreye yönelik tutumun birlikte incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle de bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ortaokul çocuklarının empatik eğilimlerinin, sosyal destek algılarının ve çevreye karşı tutumlarının incelenmesi amacıyla planlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ortaokul çocuklarının çevreye yönelik tutumları, a) cinsiyet ve sınıf düzeyine b) yaş ve gelir düzeyine c) anne ve baba öğrenim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
2. Ortaokul çocuklarının empatik eğilimleri a) cinsiyet ve sınıf düzeyine b) yaş ve gelir düzeyine c) anne ve baba öğrenim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Ortaokul çocuklarının algılanan sosyal destek düzeyleri a) cinsiyet ve sınıf düzeyine b) yaş ve gelir düzeyine c) anne ve baba öğrenim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Ortaokul çocuklarının empatik eğilimleri ve sosyal destek algıları çevreye karşı tutumlarını yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada betimsel yöntemlerden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da şu anda var olan bir durumu var olduğu biçimiyle anlatmayı amaçlayan bir araştırma biçimidir. Tarama modelinde araştırmaya konu olan birey ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 1995).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; 2016-2017 eğitim öğretim yılında Yozgat il merkezinde bulunan üç ortaokulun, 6, 7 ve 8. sınıflarına devam eden 283'ü kız, 282'si erkek, toplam 565 ortaokul çocuğu oluşturmaktadır. Bu çocuklara ait demografik bilgiler ve betimsel istatistikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Frekans ve Yüzdeler Çevre Tutum, Empati Eğilim, Sosyal Destek Ortalama ve Standart Sapmaları

Değişken	Frekanslar		Çevreye Tutum		Empatik Eğilim		Sosyal Destek	
	n	*%*	*Ort*	*S.s*	*Ort*	*S.s*	*Ort*	*S.s*
Cinsiyet								
Kız	283	50.1	105.06	10.61	43.47	6.82	163.27	22.36
Erkek	282	49.9	99.97	10.52	39.76	8.10	161.69	21.93
Toplam	565	100						
Sınıf Düzeyi								
6.Sınıf	182	32.2	102.71	11.06	41.24	8.02	161.01	22.06

7.Sınıf	196	34.7	103.77	9.65	42.88	7.02	161.14	22.54
8.Sınıf	187	33.1	101.02	11.70	40.66	7.94	165.32	21.63
Toplam	565	100						
Yaş								
12	131	23.2	101.96	10.64	41.83	7.56	160.05	21.48
13	224	39.6	104.17	10.23	42.29	7.59	161.47	23.06
14	181	32	101.36	11.56	40.92	7.95	165.67	21.30
15	29	5.1	99.55	10.24	39.79	7.45	161.38	21.89
Toplam	565	100						
Gelir Düzeyi								
1000 TL ve altı	205	36.3	102.48	10.46	42.41	7.91	163.55	22.95
1001-2000 TL arası	191	33.8	101.13	10.82	41.38	7.74	161.47	21.39
2001 TL ve üzeri	169	29.9	104.14	11.20	40.92	7.36	162.33	22.04
Toplam	565	100						
Anne Öğrenim Düzeyi								
İlkokul ve Altı	237	41.9	101.35	10.91	41.35	8.41	163.72	22.20
Ortaokul Mezunu	150	26.5	103.28	9.08	41.53	7.52	164.17	21.50
Lise Mezunu	143	25.3	102.69	11.81	42.01	6.77	160.34	21.32
Yüksekokul Mezunu	35	6.2	106.51	12.50	42.23	7.28	155.63	26.36
Toplam	565	100						
Baba Öğrenim Düzeyi								
İlkokul ve Altı	128	22.7	99.89	10.51	41.16	8.34	162.00	22.21
Ortaokul Mezunu	120	21.2	102.16	10.76	40.51	8.26	165.50	21.98
Lise Mezunu	214	37.9	103.02	10.55	42.44	7.08	160.94	21.33
Yüksekokul Mezunu	103	18.2	105.17	11.41	41.77	7.36	162.77	23.79
Toplam	565	100						

Tablo 1'de değişkenlere ait frekans ve yüzdeler ve demografik değişkenlere göre çevreye tutum ölçeği, empatik eğilim ölçeği ve sosyal destek ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar ve standart sapmalar görülmektedir. Çalışma grubunu oluşturan çocukların %51,1'i (f=283) kız, % 49.9' u (f=282) erkek, % 32.2'si (f=182) altıncı sınıf, % 34.7' si (f=196) yedinci sınıf, % 33.1'i (f=187) sekizinci sınıf öğrencisidir. % 29.9' unun (f=169) ailesi 2001 tl ve üstü gelire sahiptir. % 26.5' inin (f=150) annesi ortaokul mezunu iken, % 37.9'unun (f=214) babası lise mezunudur. Araştırmaya katılan çocukların büyük bir kısmının annesinin ilkokul mezunu, babasının lise mezunu olduğu belirlenmiştir.

Veri toplama Araçları

Araştırmada ortaokul çocuklarının demografik bilgilerini toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, ergenlerin empatik eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla Kaya ve Siyez (2010) tarafından geliştirilen KA-Sİ Çocuk ve Ergenler İçin Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu, sosyal destek algılarının belirlenmesi amacıyla Gökler, (2007).tarafından uyarlanan Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği (ÇESDDÖ), çevreye yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Atasoy (2005) tarafından geliştirilmiş olan Çevresel Tutum Ölçeği (ÇTÖ) kullanılmıştır.

KA-Sİ Çocuk ve Ergenler İçin Empatik Eğilim Ölçeği – Ergen Formu: Ergenlerin empatik eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla Kaya ve Siyez (2010) tarafından geliştirilen KA-Sİ Çocuk ve Ergenler İçin Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu, duygusal empati (10 madde) ve bilişsel empati (7 madde) olmak üzere iki faktörden

oluşmaktadır. KA-Sİ Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu, "(1) Bana hiç uygun değil, (2) Bana biraz uygun, (3) Bana oldukça uygun ve (4) Bana tamamen uygun" şeklinde dört dereceli düzenlenmiştir. Duygusal empati alt boyutundan elde edilecek en düşük ve en yüksek puan 10-40, bilişsel empati alt boyutundan elde edilecek en düşük ve en yüksek puan 7-28, toplam en düşük ve en yüksek empatik eğilim puanı 17-68' dir. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe empatik eğilim artmakta, düştükçe empatik eğilim azalmaktadır. KA-Sİ Çocuk ve Ergenler İçin Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu'nun yapı geçerliğine ilişkin çalışmalar incelendiğinde faktör analizi sonucunda Duygusal empati alt boyutundaki 10 maddenin faktör yüklerinin .49 ile .66; ait oldukları alt ölçek ile madde toplam korelasyonlarının .51 ile .83, ölçeğin tümünden alınan puanlar ile madde toplam korelasyonlarının ise .52 ile .79 arasında değişmekte olduğu görülmektedir. Bilişsel empati alt boyutundaki yedi maddenin ise faktör yüklerinin 56 ile .76, ait oldukları alt boyut ile madde toplam korelasyonlarının .52 ile .81, ölçeğin tümünden alınan puanlar ile korelasyonlarının ise .47 ile .70 arasında değişmekte olduğu görülmektedir. Empatik Eğilim Ölçeği-Ergen Formu'nun güvenirliği için yapılan çalışmalar sonucunda iç tutarlılığı gösteren Cronbach alfa katsayısı, ölçeğin tümü için .87, duygusal empati için .82 ve bilişsel empati alt boyutu için ise .82 bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayısı ölçeğin tümü için .75, duygusal empati alt boyutu için .73 ve bilişsel empati alt boyutu için .69 olarak bulunmuştur (Kaya ve Siyez, 2010).

Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği (ÇESDDÖ) Dubow ve Ullman (1989) tarafından çocukların aileleri, arkadaşları ve öğretmenlerinden aldıkları sosyal desteğe ilişkin algılarını değerlendirmek amacıyla geliştirilen ölçeğin Türkçe kültürüne uyarlama çalışması Gökler (2007) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .93 olarak bulmuştur. Ölçeğin alt boyutları için iç tutarlılık katsayıları, arkadaşlardan, aileden, öğretmenden alınan destek alt boyutları için sırayla .89, .86 ve .88 olarak hesaplamıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayısını tüm ölçek için .49 ($p<0.01$) olarak bulmuştur. Ölçeğin iki-yarı güvenirliği .82 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin madde toplam korelasyonları .34 ile .64 arasında değişmektedir. Ölçeğin maddeleri çocuk ve ergenlerin arkadaş desteği, aile desteği ve öğretmen desteğine ilişkin algılarını yansıtan üç faktör altında toplanmıştır. Ölçekten alınabilecek yüksek puan, bireyin daha fazla sosyal destek aldığı anlamına gelmektedir (Gökler, 2007).

Çevre Tutum Ölçeği (ÇTÖ) İlköğretim öğrencileri için Atasoy (2005) tarafından geliştirilmiş olan Çevre Tutum Ölçeği ile 6, 7. ve 8. sınıftaki çocukların çevresel düşünce, duygu ve davranışlarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Çevre Tutum Ölçeği 5'li Likert tipindedir ve Kesinlikle katılıyorum: 5 puan, Çoğunlukla katılıyorum: 4 puan, Kararsızım: 3 puan, Çoğunlukla katılmıyorum: 2 puan, Kesinlikle katılmıyorum: 1 puan değerindedir. Ölçekteki her bir maddeye verilen çevre lehinde yanıta 5 puan verilirken, en az çevreci cevaba ise 1 puan verilmektedir. Böylece, ölçekten alınabilecek muhtemel puan sonuçları en az 25 ile en fazla 125 arasında değişmektedir. Öğrenci cevaplarının benzerliğini azaltmak için, ölçekteki maddelerin dördü (**7,** 17, 19 ve 24. maddesi) olumsuz şekilde yazılmış ve ters şekilde (1, 2, 3, 4, 5) puanlandırılmıştır (Atasoy, 2005). Çevre tutum ölçeğinde yer alan 25 sorunun dağılımına bakıldığında 5 soru hayvanlar ve bitkiler, 5 soru ekolojik sorunlar ve çevre kirliliği, 5 soru tüketim ve tutumluluk, 5 soru insan - çevre ilişkileri ve çevre duyarlılığı ve 5 soru da enerji kaynakları ve enerji

kullanımı konularını kapsamaktadır (Aydın ve Çepni, 2012). Ölçeğin cronbach alpha değeri, 85 olarak hesaplanmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin nihai formunun 25 maddeden oluştuğu ve tek faktörlü bir yapı sergilediği ortaya konmuştur (Atasoy, 2005). Maddelerin faktör yük değerinin .45'in üstünde olduğu görülmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırma için gerekli izin Yozgat Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınmıştır. Uygulama üç okulda gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, uygulamaya başlamadan önce araştırmacı tarafından okul yöneticileri ve öğretmenlerle bilgilendirme görüşmeleri yapılarak araştırmanın amacı genel olarak açıklanmış ve bilgi verilmiştir. Aynı şekilde araştırmaya katılacak çocuklara da araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve gönüllülük esasına dayandığı özellikle belirtilmiştir. Uygulama yapılmadan önce, çocukların yapacakları işaretlemelerin doğru veya yanlış yanı olmadığını, her çocuğun kendi düşünce ve görüşünü içtenlikle yansıtması gerektiği vurgulanmıştır. Ölçekteki 25 maddenin her birini dikkatle okuyan çocuklar kendi düşünce ve görüşlerini yansıtarak, "kesinlikle katılıyorum", "çoğunlukla katılıyorum", "kararsızım", "çoğunlukla katılmıyorum" ve "kesinlikle katılmıyorum" seçeneklerinden birini işaretlemişlerdir. Uygulama sınıflarda yapılmış, her sınıf için yaklaşık 30-40 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde öncelikle istatistiksel testlerin varsayımları incelenmiş, eksik ve kayıp veriler aynı zamanda aykırı değerlerin belirlenmesi için veri seti kontrol edilmiştir. Kayıp veri analizi sonucunda veri setinden cinsiyetini belirtmeyen bir öğrenci, yaşını belirtmeyen bir öğrenci, parametrik testlerin gerçekleştirilebilmesi için 11 yaşında olan dört öğrenci, çevre tutum ölçeği maddelerinden birini işaretlemeyen bir öğrenci, empatik eğilim maddelerinden birini işaretlemeyen iki öğrenci veri setinden çıkarılmıştır. Daha sonra araştırmanın sürekli değişkenleri çevre tutum, empatik eğilim ve sosyal destek düzeyleri puanları standardize edilmiş z-puanlarına dönüştürülmüş ve z-değerleri -3 den küçük ya da +3 den büyük değerler önerileri Field (2013) doğrultusunda veri setinden çıkarılmıştır. Bu bağlamda çevre tutum ölçeğinden bu değer aralığı dışında puan alan yedi kişi, empatik eğilim ölçeğinden altı kişi veri setinden çıkarılmıştır. Sosyal destek puanlarından bu değer aralıklarının dışında puan alan birey olmamıştır. Çift yönlü varyans analizi ve Regresyon Analizinin varsayımları da Field (2013) önerileri doğrultusunda incelenmiş ve varsayımların karşılandığı görülmüştür. Aynı zamanda regresyon analizi aykırı değerlere duyarlı bir analiz olduğundan artık değerleri -3 den küçük ya da +3 den büyük altı kişi de veri setinden çıkarılmıştır. Sonuç olarak toplamda 27 çocuk veri setinden çıkarılmıştır. Çift Yönlü varyans analizi sonrası farklılıkların hangi grup ya da gruplar arasındaki puan farkından kaynaklandığını belirlemek amacıyla Tukey testi kullanılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde .05 hata payı üst değer olarak kabul edilmiştir. Analizler etki büyüklüğü tahminleriyle birlikte rapor edilmiştir. Çift yönlü varyans analizinde sıklıkla kullanılan etki büyüklüğü η^2 iken, regresyon analizinde sıklıkla kullanılan etki büyüklüğü R^2 dir. Her iki etki

büyüklüğü için Cohen'e (1988) göre .01 ve .05 arasındaki etki büyüklüğü düşük, .06 ila .13 arasındaki etki büyüklüğü orta, .14 ve üzeri etki büyüklüğü ise yüksek etki büyüklüğünü ifade etmektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu araştırma ortaokula devam eden çocukların empatik eğilimlerini, sosyal destek algılarını ve çevreye yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla planlanmıştır. Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla bir dizi çift yönlü varyans analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları araştırma hipotezlerinin sırasına uygun olarak aşağıda sırayla verilmiştir.

Ortaokul çocuklarının çevreye yönelik tutumları a) cinsiyet ve sınıf düzeyine b) yaş ve gelir düzeyine c) anne ve baba öğrenim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çevreye yönelik tutum puanlarının sosyo-demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan çift yönlü varyans analizi sonuçları şöyledir.

Tablo 2. Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine Göre Çevreye Tutuma İlişkin Çift Yönlü Anova Sonuçları

Kaynak	*sd*	K.O	*F*	*p*	Kısmi η^2
Cinsiyet (A)	1	3711.11	33.49	.000**	.057
Sınıf (B)	2	381.84	3.45	.033*	.012
A × B	2	52.63	.48	.622	.002
Hata	559	110.81			

Not: KO = Kareler Ortalaması, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü, *p<.05. , **p<.001.

Tablo 2 de sunulan çift yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde cinsiyet (F (1, 559) =33.49, p < .001, kısmi η^2 =.06) ve sınıf düzeyi (F (2, 559)=3.45, p<.05, kısmi η^2=.01), temel etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak cinsiyet ve sınıf etkileşim etkisinin (F (2, 559) =3.45, p < .05, kısmi η^2 = .00) anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Tablo 1 de sunulan ortalamalar incelendiğinde de kızların (*Ort* = 105.06, *S.s* = 10.61) çevreye yönelik tutumları erkeklerden (*Ort*=99.97, *S.s* =10.52) daha olumlu görünmektedir. Sınıf değişkenine ilişkin ortalamalar arasındaki farklılıkların hangi grup ya da gruplar arasındaki puan farklılıklarından kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda sadece yedinci sınıf çocuklarının çevreye yönelik tutum puanlarının (*Ort*=103.87, *S.s*=9.65), sekizinci sınıf çocuklarından (*Ort*=101.02, *S.s*=11.70) anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda değişkenler arasında etkileşimin anlamsız olması cinsiyet değişkenin çevreye yönelik tutuma etkisinin tüm sınıf düzeyleri için aynı olduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkenin etki büyüklüğü orta düzeye yakın iken, sınıf değişkenin etki büyüklüğü düşüktür (Cohen, 1988). Bununla birlikte bu bulgu sınıf düzeyinin çevresel tutumu etkileyen önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Çevreye yönelik tutum puanlarındaki kız çocukların lehine görülen farklılık kızların empatik, duyarlı, uyumlu kişilik özellikleriyle açıklanabilir.

Yapılan bazı araştırma sonuçları bu bulguları destekler niteliktedir. Örneğin, Atasoy ve Ertürk'ün (2008) ilköğretim öğrencilerinin çevresel tutum ve çevre bilgisi üzerine yaptıkları bir araştırma sonucunda çevreye yönelik tutum ölçeği puanlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edildiği, bu farklılığın kızlar lehine olduğu ifade edilmiştir. Aynı araştırmada çocukların çevreye yönelik tutumlarının sınıf düzeylerine göre de anlamlı farklılık gösterdiği, bu farklılığın 6. sınıflar ile 8. sınıflar arasında 6. sınıflar lehine, 7. sınıflar ile 8. sınıflar arasında ise 7. sınıflar lehine anlamlı olduğu belirtilmiştir (Atasoy ve Ertürk, 2008). Yapılan başka araştırmalar da bu bulguları desteklemektedir (Arslanyolu, 2010; Aydın, Coşkun, Kaya ve Erdönmez, 2011; Baş, 2010; Meydan ve Doğu, 2008; Özpınar, 2009;).

Tablo 3. Yaş ve Gelir Düzeyine Göre Çevreye Tutuma İlişkin Çift Yönlü Anova Sonuçları

Kaynak	***sd***	**K.O**	***F***	***p***	**Kısmi η^2**
Yaş (A)	3	432.36	3.73	.01**	.02
Gelir Düzeyi (B)	2	343.23	2.97	.05	.01
A × B	6	51.24	.44	.85	.00
Hata	553	115.77			

Not: KO = Kareler Ortalaması, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü, *p<.05., **p<.01.

Tablo 3 de görüldüğü gibi çift yönlü varyans analizi sonucunda yaşın (F(3,553) =3.73, p< .01, kısmi η^2 =.02) temel etkisinin anlamlı, gelir düzeyi (F(2,553) =2.97, p>05, kısmi η^2 =.01) temel etkisinin ve yaş ve gelir düzeyi etkileşiminin (F(6,553)=.44, p >.05, kısmi η^2=.01) anlamlı olmadığı görülmüştür. Tukey testi sonucunda 13 yaşındaki çocukların çevreye yönelik tutum puanlarının (*Ort* = 104.17, *S.s* = 10.23), 14 yaşındaki çocukların puan ortalamalarından (*Ort* = 101.36, *S.s* = 11.36) anlamlı şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Literatürde bu bulguyu destekleyen ve desteklemeyen araştırmalara rastlanmıştır. Koval ve Mertig (2002) gençlerin çevresel tutumlarını, yaşlılara göre daha yüksek bulmuşlardır. Bu çalışmanın sonuçları yaptığımız çalışmadaki bulguları destekler görünmektedir. Uğulu ve Erkol'un (2013) biyoloji öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada adayların yaşlarının artmasıyla birlikte çevreye yönelik tutum puanlarının da arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Ek, Kılıç, Öğdüm, Düzgün ve Şeker (2009)'in araştırması sonucunda da 21 yaş ve üzeri öğrencilerin çevreye yönelik tutumları, 20 yaş ve altındaki öğrencilerin tutumlarına göre yüksek olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar ise araştırmamızın bulgularına ters düşmektedir. Özdemir, Yıldız, Ocaktan ve Sarışen'in (2004) tıp fakültesi öğrencileri ile yaptığı çalışma ile Çabuk ve Karacaoğlu'nun (2003) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışma sonucunda öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının yaşa göre anlamlı bir fark göstermemesi bu çalışmamızın bulgularını desteklememektedir.

Öte yandan, geliri 2001 TL ve üzerinde olan çocukların (*Ort* = 104.14, *S.s* = 11.20) geliri 1001-2000 TL arasında olan çocuklardan (*Ort* = 101.13, *S.s* = 10.82) çevreye yönelik tutum puanları yüksektir. Ancak bu fark anlamlı değildir. Uzun ve Sağlam'ın (2005) yaptıkları araştırma sonucunda çevre bilinç puan ortalamalarının, yüksek sosyoekonomik düzey öğrencilerinin lehine olmadığını tespit belirlemiştir. Bu sonuç, araştırmamızın bulgularını desteklemektedir. Bu durum belli bir yaşam standardına erişebilmiş çocukların çevre ve çevre sorunlarına karşı

aldırmaz ve savurgan yaklaşma ihtimalinden kaynaklanabilir. Fakat literatürde, araştırmanın bulgularını desteklemeyen sonuçlara da rastlanmıştır. Aydın ve Çepni'nin (2012) yaptıkları araştırmada ilköğretim çocuklarının çevreye yönelik tutumlarında aile gelir düzeyine göre anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Yapılan başka çalışmalarda da (Özpınar, 2009; Şama, 2003; Yılmaz, Boone ve Andersen, 2004) gelir düzeyinin çevreye yönelik tutumda farklılık yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. Anne Öğrenim ve Baba Öğrenim Düzeyine Göre Çevreye Tutuma İlişkin Çift Yönlü Anova Sonuçları

Kaynak	***sd***	**K.O**	***F***	***p***	**Kısmi η^2**
Anne Öğrenim (A)	3	67.57	.58	.62	.00
Baba Öğrenim (B)	3	401.68	3.47	.01*	.01
A × B	8	91.80	.79	.61	.01
Hata	550	115.93			

Not: KO = Kareler Ortalaması, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü, *p<.05.

Tablo 4 de sunulan çift yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde baba öğrenim düzeyinin (F (3, 550) = 3.47, p < .05, kısmi η^2 = .02) temel etkisinin anlamlı ancak anne öğrenim düzeyinin (F (3, 550) = .58, p > .05, kısmi η^2 = .00) ve aynı zamanda anne öğrenim ve baba öğrenim düzeyi etkileşiminin (F (8, 550) = .79, p > .05, kısmi η^2 = .01) anlamlı olmadığı görülmüştür. Baba öğrenim düzeyi değişkeni düşük düzeyde etki büyüklüğüne sahiptir. Tukey testi sonucunda babası yüksekokul mezunu (*Ort* = 105.17, *S.s* = 11.41) ve lise mezunu olan çocukların (*Ort* = 103.02, *S.s* = 10.55) çevreye yönelik tutum puanlarının, babası ilkokul ve altı öğrenim düzeyine sahip çocukların puanlarından (*Ort* = 99.87, *S.s* = 10.51) anlamlı şekilde yüksek olduğu görülürken, diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Yapılan bazı araştırmalarda benzer bulgular elde edilmiştir. Örneğin, Aydın ve Çepni'nin (2012) ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının anne öğrenim düzeyi değişkeni açısından incelediği bir araştırmada anlamlı farklılık bulunamamıştır. Gökçe, Kaya, Aktay, Özden (2007) tarafından yapılan araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Yine Aydın ve Çepni'nin (2012) yaptığı araştırmada ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutum puanları baba öğrenim düzeyine bağlı olarak üniversite mezunu babaların çocukları lehine anlamlı bir farklılık göstermiştir. Yapılan diğer çalışmalarda da, baba öğrenim düzeyinin çevresel tutum üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Baş, 2010; Özdemir, 2003; Özpınar, 2009;). Bu sonuçlar çevre-eğitim ilişkisinin bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

Ortaokul çocuklarının empatik eğilimleri a) cinsiyet ve sınıf düzeyine b) yaş ve gelir düzeyine c) anne ve baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Empatik eğilim puanlarının sosyo-demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan çift yönlü varyans analizi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine Göre Empatik Eğilime İlişkin Çift Yönlü Anova Sonuçları

Kaynak	*sd*	K.O	*F*	*p*	Kısmi η^2
Cinsiyet (A)	1	1964.44	35.84	.00**	.06
Sınıf (B)	2	262.70	4.77	.00*	.01
A × B	2	128.09	2.33	.09	.00
Hata	559	55.05			

Not: KO = Kareler Ortalaması, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü, *p<.05. , **p<.001

Tablo 5 incelendiğinde çift yönlü varyans analizi sonuçlarına göre cinsiyet (F (1, 559) = 35.84, p < .001, kısmi η^2 = .06) ve sınıf düzeyi (F (2, 559) = 4.47, p < .01, kısmi η^2 = .01), temel etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak cinsiyet ve sınıf etkileşimi (F (2, 559) = 2.23, p > .05, kısmi η^2 = .01) anlamlı değildir. Tablo 1 incelendiğinde kızların (*Ort* = 43.47, *S.s* = 6.82), empatik eğilim puanlarının erkeklerden (*Ort* = 39.76, *S.s* = 8.10) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmalarda, bu bulguları destekler nitelikte kız ve erkek çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları arasında kızlar lehine anlamlı bir fark bulunmuştur **(**Rehber ve Atıcı, 2009; Sayın, 2010)**.** Kız çocukların empatik eğilimlerinin daha yüksek olması, annelerini model alıyor olmaları ile açıklanabilir. Araştırmalardan elde edilen bulguların bu yönde olduğu görülmüştür. Kalliopuska (1984) annelerin babalara, kızların da erkeklere göre daha fazla empati becerisine sahip olduğunu bulmuştur (Akt; Dökmen,1987). Ceyhan da (1993) anne-babaların empatik eğilim düzeylerini araştırmış ve annelerin empatik eğilim düzeylerini daha yüksek bulmuştur. Öte yandan Türk toplumunda kız ve erkek çocuklarının yetiştirilme tarzının da onların empatik eğilimlerinde önemli bir rolü olduğu düşünülebilir. Erkek çocukları genellikle duygularını belli etmemeye, kız çocukları ise daha uyumlu ve daha anlayışlı olma konusunda çevre tarafından yönlendirilebilmektedir. Bu da kızların empati kurmasını kolaylaştırıyor olabilir. Bazı araştırmalarda ise empatik beceri düzeylerinde, kızlar ve erkekler arasında anlamlı farklılıklar olmadığı bulunmuştur (Dilekmen, 2005; Köseoğlu, 2013; Mete, 2005).

Sınıf değişkenine ilişkin ortalamalar arasındaki farklılıkların hangi grup ya da gruplar arasındaki puan farklılıklarından kaynaklandığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Tukey testi sonucunda yedinci sınıf çocuklarının empatik eğilim puan ortalamalarının (*Ort* = 42.88, *S.s* = 7.02), sekizinci sınıf çocuklarının puan ortalamalarından (*Ort* = 40.66, *S.s* = 7.96 anlamlı şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Aynı zamanda değişkenler arasında etkileşimin anlamlı olmaması cinsiyet değişkenin empatik eğilime etkisinin tüm sınıf düzeyleri için aynı olduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkenin etki büyüklüğü orta düzeye yakın iken, sınıf değişkenin etki büyüklüğü düşüktür. Önceki araştırmalarda bu bulguyu destekleyen ve desteklemeyen bulgulara rastlanmıştır.

Bryant (1982), yedinci sınıfta okuyan çocukların empati düzeylerinin, dördüncü sınıfta okuyanlara oranla daha yüksek olduğunu saptamıştır. Köksal (1997), yaptığı araştırmada lise üçüncü sınıfta okuyan ergenlerin empatik beceri puanlarının, birinci ve ikinci sınıflarda okuyan ergenlerin puanlarından daha yüksek olduğunu tespit saptamıştır. Alver'in (2005) yaptığı araştırma sonucunda da sınıf düzeylerine göre, empatik beceri puanlarının

üst düzey sınıfların lehine anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Köksal Akyol, Salı ve Körükçü'nün (2011) sınıf düzeyine göre çocukların empatik eğilimlerini inceleyen çalışmalarının bulguları doğrultusunda üçüncü sınıfta duygusal empati eğiliminin daha yüksek, dördüncü ve beşinci sınıflarda ise toplam empati eğilim puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Bununla birlikte, ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerini inceleyen Rehber ve Atıcı (2009) ise sınıf düzeyleri açısından Empatik Eğilim Ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Yapılan diğer araştırmalarda da empatik eğilimin sınıf düzeyine bağlı anlamlı bir farklılaşma göstermediğini ortaya koymuştur (Dereli ve Aypay 2012; Rehber, 2007; Sayın, 2010). Bu bulgular çocukların aldıkları eğitimin onlardaki bu özellikleri farklılaştıracak nitelikte olmadığını düşündürmektedir.

Tablo 6. Yaş ve Gelir Düzeyine Göre Empatik Eğilim Puanlarına İlişkin Çift Yönlü Anova Sonuçları

Kaynak	*sd*	K.O	*F*	*p*	Kısmi η^2
Yaş (A)	3	110.32	1.88	.13	.01
Gelir Düzeyi (B)	2	.90	.02	.98	.00
A × B	6	87.22	1.5	.18	.01
Hata	553	115.77			

Not: KO = Kareler Ortalaması, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü.

Tablo 6 da sunulan çift yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde empatik eğilim puanlarının yaşa (F (3, 553) = 1.88, $p > .05$, kısmi η^2 = .01), gelir düzeyine (F (2, 553) = .02, $p > .05$, kısmi η^2 = .00) aynı zamanda yaş ve gelir düzeyi etkileşimine göre (F (6, 553) = 1.49, $p > .05$, kısmi η^2 = .02) anlamlı olarak değişmediği görülmektedir. Literatürde, bu bulguları destekleyen araştırma sonuçlarına rastlanmıştır. Okul öncesi eğitim kurumu öğretmenlerinin yaşlarının empatik eğilimlerine etkisinin incelendiği bir araştırmada empatik eğilim ölçeği puan ortalaması açısından anlamlı farkın olmadığını ortaya koymuştur (Çelik ve Çağdaş, 2010). Nelson (1985) ise yaşın empati üzerinde etkisinin anlamlı olduğunu saptamıştır. Öte yandan, yapılan bir başka araştırmada farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrencilerin empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı fark bulunamamıştır (Rehber ve Atıcı, 2009). Dereli ve Aypay da (2012) yaptıkları araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin empatik eğilim puanlarının ailenin gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığını belirlemişlerdir. Buradan, bireylerin empatik eğilimlerinin sosyo-ekonomik düzeyden ziyade, kişilik özelliklerine daha çok bağlı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yine de sosyo-ekonomik düzeye göre empatik eğilimin farklılaşabileceğini ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Ceyhan, 1993; Akt; Dökmen, 1987; Rehber, 2007).

Tablo 7. Anne Öğrenim ve Baba Öğrenim Düzeyine Göre Empatik Eğilim Puanlarına İlişkin Çift Yönlü Anova Sonuçları

Kaynak	***sd***	**K.O**	***F***	***p***	**Kısmi η^2**
Anne Öğrenim (A)	3	31.61	.53	.66	.00
Baba Öğrenim (B)	3	10.15	.17	.91	.00
A × B	8	27.91	.47	.88	.00
Hata	550	59.87			

Not: KO = Kareler Ortalaması, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü.

Tablo 7 de sunulan çift yönlü varyans analizi sonuçlarına göre empatik eğilim puanlarının anne öğrenim (F (3, 550) = .53, p > .05, kısmi η^2 = .00) düzeyine, baba öğrenim düzeyine (F (3, 550) = .17, p > .05, kısmi η^2 = .00) ve anne ve baba öğrenim düzeyi etkileşimine göre (F (8, 550) = .47, p > .05, kısmi η^2 = .01) anlamlı olarak değişmediği görülmektedir. Yapılan bazı başka araştırmalarda da anne-baba öğrenim durumu ve empatik beceri düzeyleri arasında anlamlı fark bulunamamıştır (Dilekmen, 2005; Köksal, 1997; Vatansever, 2002). Ancak literatürde çocukların empatik eğilim puanlarının anne baba öğrenim durumuna göre farklılaştığını gösteren bulgular da yer almaktadır (Çetin, 2008; Köseoğlu, 2013; Mete, 2005).

Ortaokul çocuklarının algılanan sosyal destek düzeyleri a) cinsiyet ve sınıf düzeyine b) yaş ve gelir düzeyine c) anne ve baba öğrenim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Sosyal destek puanlarının sosyo-demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan çift yönlü varyans analizi sonuçları şöyledir:

Tablo 8. Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine Göre Sosyal Destek Düzeylerine İlişkin Çift Yönlü Anova Sonuçları

Kaynak	***sd***	**K.O**	***F***	***p***	**Kısmi η^2**
Cinsiyet (A)	1	331.60	.68	.41	.00
Sınıf (B)	2	1118.13	2.28	.10	.01
A × B	2	4.28	.01	.91	.00
Hata	559	55.05			

Not: KO = Kareler Ortalaması, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü.

Tablo 8 de verilen çift yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde cinsiyetin (F (1, 559) =.68, p > .05, kısmi η^2 = .00), sınıf düzeyinin (F (2, 559) = 2.28, p > .05, kısmi η^2 = .01) ve cinsiyet ve sınıf düzeyi etkileşiminin (F(2, 559) = 2.23, p > .05, kısmi η^2 = .00) anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bu sonuç bazı araştırma sonuçları ile desteklenirken, bazı araştırma sonuçları ile desteklenmemektedir. Çakır ve Palabıyıkoğlu (1997) tarafından yapılan araştırma sonucunda kız ve erkek çocuklar arasında destek kaynakları açısından bir fark olmadığı görülmüştür. Saygın'ın (2008) yaptığı araştırmada, çocukların aileden ve arkadaşlardan algıladıkları sosyal destek düzeyleri arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunurken, öğretmenlerden algıladıkları sosyal destek düzeyleri arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Köksal Akyol, ve Salı'nın (2013) yatılı ve gündüzlü okuyan çocukların benlik kavramlarını ve sosyal destek algılarını inceledikleri araştırma sonucunda, çocukların cinsiyetinin arkadaş desteği, aile desteği, öğretmen desteği alt boyutunda ve toplam destek puanlarında anlamlı farklılığa neden olduğu, kızların ortalamalarının erkeklerinkinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Başka bir araştırmada öğretmen adaylarının sosyal destek düzeyleri de cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşmış, erkek öğrencilerin algılanan sosyal destek düzeylerinin, kız öğrencilere göre anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur (Uz Baş, ve Kabasakal, 2013). Cinsiyet farklılığına dair bu sonuçlar, üniversite öğrencileri ve lise öğrencileri ile yürütülen önceki çok sayıda araştırma bulgusuyla paralellik göstermektedir (Girgin, 2009; Özmen, Erbay Dündar, Çetinkaya, Taşkın ve Özmen, 2008;

Şahin, 2002). Araştırma sonuçlarında genel olarak kızların ailelerinden ve arkadaşlarından algıladıkları sosyal destek düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Yaptığımız bu araştırmanın sınıf düzeyine ilişkin bulguları da, literatürde yer alan bazı araştırma sonuçları ile paralellik gösterirken, bazı araştırma sonuçları ile farklılık göstermektedir. Örneğin Şencan (2009), Salı (2010) ve Köksal Akyol ve Salı (2013) tarafından yürütülen araştırmaların sonuçlarında, farklı sınıf düzeylerine göre çocukların arkadaşlarından, ailelerinden ve öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyi puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Çakmak ve Şahin'in (2017) yaptıkları araştırma sonucunda ise ortaokul öğrencilerinin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin, sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği, 5. sınıfa devam eden çocukların puanlarının 8. sınıfa devam eden çocuklardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9. Yaş ve Gelir Düzeyine Göre Sosyal Destek Puanlarına İlişkin Çift Yönlü Anova Sonuçları

Kaynak	***sd***	**K.O**	***F***	***p***	**Kısmi η^2**
Yaş (A)	3	1012.758	2.08	.10	.01
Gelir Düzeyi (B)	2	15.51	.03	.96	.00
A × B	6	515.30	1.06	.38	.01
Hata	553	448.04			

Not: KO = Kareler Ortalaması, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü.

Tablo 9 da sunulan çift yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde sosyal destek puanlarının yaşa (F (3, 553) = 2.08, p > .05, kısmi η^2 = .00), gelir düzeyine (F (2, 553) = .03, p >.05, kısmi η^2 = .00) aynı zamanda yaş ve gelir düzeyi etkileşimine göre (F (6, 553) = 1.49, p > .05, kısmi η^2 =.01) anlamlı olarak değişmediği görülmektedir. Literatürdeki bulguların bir kısmı bu sonuçları desteklerken, bir kısmı desteklememektedir. Kahriman ve Polat'ın (2003) çalışmasında, adölesanların aile desteği puanları ile ailelerinin aylık gelir düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Fakat arkadaş desteği ile gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan bir başka araştırmada ise, aile gelirinin aile desteği ile arkadaş desteği alt boyutlarına ait puanlar arası anlamlı farka yol açtığı; geliri gideri karşılayan ve geliri giderin üzerinde olan çocukların daha yüksek aile ve arkadaş desteği algısına sahip oldukları belirlenmiştir (Çakmak. ve Şahin, 2017). Geliri veya harçlığı daha fazla olan çocuklar, arkadaşlarına daha fazla ikramda bulunabilir, onlarla birlikte daha çok şey paylaşabilir. Bu tür paylaşımlar, arkadaşlarının ilgi odağı olmasını sağlayabilir.

Tablo 10. Anne Öğrenim ve Baba Öğrenim Düzeyine Göre Sosyal Destek Puanlarına İlişkin Çift Yönlü Anova Sonuçları

Kaynak	***sd***	**K.O**	***F***	***p***	**Kısmi η^2**
Anne Öğrenim (A)	3	1136.37	2.32	.07	.01
Baba Öğrenim (B)	3	606.53	1.24	.29	.01
A × B	8	248.29	.51	.85	.01
Hata	550	489.75			

Not: KO = Kareler Ortalaması, Kısmi η^2 = Etki Büyüklüğü.

Tablo 10'da verilen çift yönlü varyans analizi sonuçları incelendiğinde sosyal destek puanlarının anne öğrenim (F (3, 550) = 2.32, p > .05, kısmi η^2 = .01) düzeyine, baba öğrenim düzeyine (F (3, 550) = 1.24, p > .05, kısmi η^2 = .01) aynı zamanda anne ve baba öğrenim düzeyi etkileşimine göre (F (8, 550) = .51, p > .05, kısmi η^2 = .01) anlamlı olarak değişmediği görülmektedir. Literatürdeki bulguların bir kısmı bu sonuçları desteklerken, bir kısmının desteklemediği görülmektedir. Kahriman ve Polat'ın (2003) araştırmasında anne ve babanın öğrenim düzeyinin, aileden ve arkadaşlardan algılanan sosyal desteği etkilemediği saptanmıştır. Çakmak. ve Şahin'in (2017) yaptığı araştırmada; anne öğrenim durumuna göre sosyal destek puanlarında anlamlı derecede farklılık bulunamazken, baba öğrenim durumuna göre aile desteği boyutu ve arkadaş desteği boyutu sıra ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Babası lise mezunu olan çocukların babası ortaokul mezunu olanlardan, babası ortaokul mezunu olanların babası ilkokul mezunu olanlardan daha yüksek düzeyde aile desteği algısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Arkadaş desteği alt boyutunda ise üniversite ve lise mezunu babaya sahip olan çocukların ilkokul mezunu babaya sahip olan çocuklara göre daha yüksek arkadaş desteği algısına sahip olduğu belirlenmiştir.

Ortaokul çocuklarının empatik eğilimleri ve sosyal destek algıları çevreye karşı tutumlarını yordamakta mıdır?

Değişkenler arası korelasyon analizi sonuçları ile ortaokul çocuklarının empatik eğilimlerinin ve sosyal destek algılarının, çevreye karşı tutumlarını yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 11. Değişkenler Arası Korelasyonlar, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	1	2	3
1. Çevreye Tutum	.65†		
2. Empatik Eğilim	.44*	.87†	
3. Sosyal Destek	-.05	-.06	.92†
Ortalama	102.52	41.62	162.48
Standart Sapma	10.86	7.71	22.14

Not: †: Cronbach α iç tutarlılık katsayısı.,*p<.01.

Tablo 11 de değişkenler arası korelasyon değerleri görülmektedir. Buna göre çevreye tutum puanları, empatik eğilim puanları ile orta düzeyde pozitif yönde ilişkiliyken (r= .44), sosyal destek puanlarıyla ilişkili değildir (r= -.05). Benzer şekilde empatik eğilim puanları ile sosyal destek puanları da ilişkili değildir (r= -.06).

Empatik becerinin çevreye yönelik tutumu yordayıp yordamadığına ilişkin olarak basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Sosyal destek algısı çevreye yönelik tutumla doğrusal bir ilişki göstermediğinden (Tablo 11) analize dahil edilmemiştir. Basit doğrusal regresyon analizi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 12. Çevreye Yönelik Tutumun Yordanmasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Sonuçları

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar	*t*	*p*
		B	*Sh*	β		
Model 1	Sabit	76.87	2.26		34.02	.00
	Empatik Eğilim	.61	.05	.43	11.54	.00

Tablo 12 incelendiğinde, empatik eğilimin çevreye yönelik tutumu yordadığı görülmektedir ($F(1,563)=133.18$, $p<.001$, $R=.437$, $R^2=.191$, $R^2_{düz}=.19$). Buna göre empatik eğilim (β=.44, $t=11.54$, $p<.001$) çevreye yönelik tutumu pozitif yönde yordamaktadır. Başka bir ifadeyle çevreye yönelik tutum puanlarındaki pozitif yönde bir birimlik artışın yaklaşık olarak % 19' u bu örneklemde empatik eğilim puanlarındaki bir birimlik artışla açıklanabilmektedir. Empatik eğilimin çevreye yönelik tutumu yordadığına ilişkin elde edilen bu bulgular çocuklara çevreye yönelik olumlu tutum kazandırmada duygusal ve bilişsel empatik eğilimin kazandırılmasının önemine işaret etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma ortaokula devam eden çocukların empatik eğilimlerini, sosyal destek algılarını ve çevreye yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla planlanmıştır. Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla gerçekleştirilen bir dizi çift yönlü varyans analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Çocukların çevreye yönelik tutumunun cinsiyet ve sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu, kızların çevreye yönelik tutumlarının erkeklerden daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Yedinci sınıf çocuklarının çevreye yönelik tutum puanlarının sekizinci sınıf çocuklarından anlamlı şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Cinsiyet değişkenin etki büyüklüğü orta düzeye yakın iken, sınıf değişkenin etki büyüklüğü düşüktür (Cohen, 1988). Bununla birlikte bu bulgu sınıf düzeyinin çevresel tutumu etkileyen önemli değişkenlerden biri olduğunu göstermektedir. Çevreye yönelik tutum puanlarında kız çocukların lehine görülen farklılık kızların duyarlı empatik, uyumlu karakter özellikleriyle açıklanabilir.

Çocukların çevreye yönelik tutumu yaşa göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterirken, ailenin gelir düzeyine göre anlamlı olmadığı görülmüştür. 13 yaşındaki çocukların çevreye yönelik tutum puanlarının, 14 yaşındaki çocukların puanından anlamlı şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ailesinin geliri 2001 TL ve üzerinde olan çocukların çevreye yönelik tutum puanları, ailesinin geliri 1001-2000 TL arasında olan çocuklardan daha yüksek olmakla birlikte, farkın anlamlı olmadığı görülmüştür.

Yine çocukların çevreye yönelik tutumu baba öğrenim düzeyine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterirken, anne öğrenim düzeyine göre anlamlı olmadığı görülmüştür. Babası yüksekokul mezunu ve lise

mezunu olan çocukların çevreye yönelik tutum puanlarının, babası ilkokul ve altı öğrenim düzeyine sahip çocukların puanlarından anlamlı şekilde yüksek olduğu görülürken, diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Çocukların empatik eğilimleri cinsiyete ve sınıf düzeyine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermiştir fakat yaşa, ailenin gelir düzeyine ve anne babanın öğrenim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Kızların empatik eğilim puanlarının erkeklerden anlamlı derecede yüksek olduğu, yedinci sınıf çocuklarının empatik eğilim puan ortalamalarının sekizinci sınıf çocuklarının puan ortalamalarından anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Sosyal destek puanlarının sosyo-demografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bir dizi çift yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Çocukların sosyal destek puanlarının cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş, gelir düzeyi ve anne baba öğrenim düzeyine göre anlamlı olarak değişmediği görülmüştür.

Değişkenler arası korelasyon değerlerine bakıldığında, çevreye yönelik tutum puanları, empatik eğilim puanları ile orta düzeyde pozitif yönde ilişkiliyken (r= .44), sosyal destek puanlarıyla ilişkili olmadığı (r= -.05), benzer şekilde empatik eğilim puanları ile sosyal destek puanlarının da ilişkili olmadığı görülmüştür (r= -.06).

Empatik becerinin çevreye yönelik tutumu yordayıp yordamadığına ilişkin olarak basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Sosyal destek algısı çevreye yönelik tutumla doğrusal bir ilişki göstermediğinden analize dahil edilmemiştir. Basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında, empatik eğilimin çevreye yönelik tutumu yordadığı görülmektedir (F(1,563)=133.18, p<.001, R =.437, R^2 =.191, $R^2_{düz}$ =.19). Buna göre empatik eğilim (β=.44, t =11.54, p< .001) çevreye yönelik tutumu pozitif yönde yordamaktadır. Başka bir ifadeyle çevreye yönelik tutum puanlarındaki pozitif yönde bir birimlik artışın yaklaşık olarak % 19'u bu örneklemde empatik eğilim puanlarındaki bir birimlik artışla açıklanabilmektedir.

Bulgular, empatik eğilimin çevreye yönelik tutumu yordadığını göstermektedir. Bu bulgular çocuklara çevreye yönelik olumlu tutum kazandırmada duygusal ve bilişsel empatik eğilimin kazandırılmasının önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda şu önerilerde bulunulabilir;

- Birçok olumlu alışkanlığın temeli erken yaşlardan itibaren atılırsa daha kalıcı olabilir. Çocuklara erken dönemden itibaren çevreye yönelik olumlu tutum kazandırabilmek adına empati eğitiminden yararlanılabilir. Çocuklarda erken yaşlardan itibaren empati eğitimi vererek, onların çevreye yönelik duyarlılık, olumlu tutum geliştirilebilir.
- Bundan sonra yapılacak araştırmalar, daha küçük yaş grupları ve daha büyük yaş grupları ile yürütülebilir. Empati eğitimi aracılığıyla çevreye yönelik tutumu geliştirmeye yönelik deneysel çalışmalar planlanabilir.

KAYNAKÇA

Alver, B. (2005). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Empatik Beceri ve Karar Verme Stratejilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Bahar,* 14, 19-34.

Arslanyolu, K. (2010*). İlköğretim Öğrencilerinin Çevreye Karşı Tutumlarının Çoklu Zeka Kuramına Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Atasoy, E. (2005). *Çevre İçin Eğitim: İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Çalışma.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Atasoy, E. ve Ertürk, H. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Alan Araştırması. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi,* 10(1), 105-122.

Aydın, F. ve Çepni O. (2012). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Karabük İli Örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 18*,* 189-207.

Aydın, F., Coşkun, M., Kaya, H. and Erdönmez, İ. (2011). Gifted Students' Attitudes Towards Environment: A Case Study From Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, 6(7), 1876-1883.

Barak, A. (1990). Counselor Training in Empathy by a Game Procedure. *Counselor Education and Supervision,* 29, 170-178.

Baş, T.M. (2010). Evaluation of Environmental School Students. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bryant (1982), Bryant, B.K. (1982). An index of Empathy for Children and Adolescents. *Child Development, 53*, 413–425.

Cevher-Kalburan, F.N. (2009). Çocuklar İçin Çevresel Tutum Ölçeği İle Yeni Ekolojik Paradigma Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması ve Çevre Eğitim Programının Etkisinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Ceyhan, A. A. (1993). Anne-Babaların Empatik Eğilim Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Cobb, S. (1976). Social Support as a Moderator of Life Stress. *Psychosomatic Medicine*, 38, 300–314.

Cohen, S. (1988). Psychological Models of The Role of Social Support in the Etiology of Physical Disease. *Healt Psychology*, 7, 269-297.

Cohen, S. and Syme, S.L. (1985). Issues İn The Study and Application of Social Support. In S. Cohen & S.L.Syme (Eds.), Social Support and Healt (pp. 3-22). San Francisco: Akademic Press.

Cohen, D. and Strayer, J. (1996). Empathy in Conduct Disordered Youth. *Developmental Psychology, 32,* 988-998.

Cohen, S., Mermelstcin, R., Kamarck, T., Hobberman, H.M. (1985). Measuring the Functional Components of Social Support. In. I. G. Sarason B. R. Sarason (Eds). Social Support: Theory, Research and Applications, 73-94.

Çabuk, B. ve Karacaoğlu, C. (2003). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 36(1-2), 189-198.

Çakır, Y., ve Palabıyıkoğlu, R. (1997). Gençlerde Sosyal Destek-Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Kriz Dergisi,* 5(1), 15-24.

Çakmak, A. ve Şahin, H. (2017). Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Algıladıkları Sosyal Desteğin Okul Tükenmişliğine Etkisinin İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(61), 569-582.

Çelik, E. ve Çağdaş, A. (2010). Okul Öncesi Eğitim Kurumu Öğretmenlerinin Yaşlarının Empatik Eğilimlerine Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 23, 23-38.

Çetin, N. C. (2008). *İlköğretim Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Ana Baba Tutumları ve Özsaygı İle İlişkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Deniş, H. ve Genç, H. (2010). İlköğretim, Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Yaşadıkları Çevrede Bulunan Milli Parklara Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi (Isparta Örneği). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 1, 9-25.

Dereli, E. ve Aypay, A. (2012). Ortaöğretim Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ve İşbirliği Yapma Karakterlerinin İnsani Değerlerini Yordaması ve Bu Özelliklerinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Educational Sciences: Theory & Practice*, 12 (2) [Ek Özel Sayı/Supplementary Special Issue] Bahar/Spring, 1249-1270.

Dilekmen, M. H. (2005). *Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Empatik Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Dökmen, Ü. (1987). Empati Kurma Becerisi İle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki Ankara Üniversitesi *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 20(1-2);183-207.

Dökmen, Ü. (2006). Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati. Ankara: Sistem Yayıncılık.

Ek, H.N., Kılıç, N., Öğdüm, P., Düzgün, G. ve Şeker, S., (2009). Adnan Menderes Üniversitesinin Farklı Akademik Alanlarında Öğrenim Gören İlk ve Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları ve Duyarlılıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 17(1), 125-136.

Erten, S. (2004). Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir. Çevre eğitimi nasıl olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı.* Sayı 65/66. 2006/25 Ankara.

Field, A. P. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics: And Sex And Drugs And Rock "N" Roll* (4. bs.). Los Angeles: Sage.

Girgin, G. (2009). Evaluation of The Factors Affecting Loneliness and Hopelessness Among University Students in Turkey. *Social Behavior and Personality,* 37, 811-818.

Gökler, I. (2007). Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği Türkçe Formunun Uyarlama Çalışması: Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* 42(1), 43-54.

Gökçe, N., Kaya, E., Aktay, S. ve Özden, M. (2007). İlköğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumları. *İlköğretim Online E- Dergi*, 6(3), 452-468.

İmamoğlu, O. (1983). Psikolojik Açıdan İnsan-Çevre İlişkileri, *İnsan, Çevre, Toplum.* (Ed: R. Keleş). Ankara: İmge Kitabevi: Ankara. 191-209.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010*). Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kahriman, İ. ve Polat, S. (2003). Adölesanlarda Aileden ve Arkadaşlardan Algılanan Sosyal Destek ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 6(2), 13-24.

Kalliopuska, M. (1984). Relation Between Children's and Parent's Empathy. *Psychological Reports, 5,* 295-299.

Kapıkıran, Ş. ve S Özgüngör, S. (2009). Ergenlerin Sosyal Destek Düzeylerinin Akademik Başarı ve Güdülenme Düzeyi İle İlişkileri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi.* 16(1), 21-30.

Karlegger, A. and Cervinka R. (2009). Adolescents´ Connectedness with Nature 8th Biennial Conference on Environmental Psychology, September 6-9. – Zürich, Switzerland

Karasar, N. (2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Kaya, A. ve Siyez, D.M. (2010). KA-SI Çocuk ve Ergenler İçin Empatik Eğilim Ölçeği: Geliştirilmesi Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması [Child and adolescent KA-SI empathic tendency scale: Development, validity and reliability study]. *Eğitim ve Bilim* [*Education and Science],* 25(156), 110-125. [in Tukish and Inglish]

Keleş, R., ve Hamamcı, C. (1993). *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitapevi.

Koval, M. H. and Merting, A. G. (2002). Attitudes Toward Natural Resources and Their Management: A Report on the "2001 Resource Attitudes in Michigan Survey". http://www.michigandnr.com/publications/pdfs/HuntingWildlifeHabitat/RAM_01survey_report.pdf adresinden 27 Mart 2013 tarihinde indirilmiştir.

Köksal, A. (1997). *Müzik Eğitimi Alan ve Almayan Ergenlerin Empatik Becerilerinin ve Uyum Düzeylerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Köksal-Akyol, A., Salı, G. & Körükçü, Ö. (2011). Children's Emphatic Tendencies With Respect To Their Sex and Grade Level. *The 2011 Barcelona European Academic Conference Proceedings,* 1045-1051.

Köksal Akyol, A. ve Salı, G. (2013). Yatılı ve Gündüzlü Okuyan Çocukların Benlik Kavramlarının ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 4(21), 1377-1399.

Köseoğlu, A. (2013). *İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Red Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*,* Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mete, B. (2005). *Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Empatik Becerileri İle Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Meydan, A., ve Doğu, S. (2008). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Çevre Sorunları Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi,* 26, 267-277.

Miser, R. (2000). Topluluk Katılımı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. No:183.

Nelson, J. (1985). Trend in the Aesthetic Responses of Children to Musical Experience. *Journal of Research in Music Education.* 33(3), 193-203.

Ozankaya, Ö. (1975). Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.

Özdemir, A. (2003). *İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Çevre Bilgi ve Bilinçlerinin Araştırılması.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Özdemir, O., Yıldız, A., Ocaktan, E. ve Sarışen, Ö. (2004). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Çevre Sorunları Konusundaki Farkındalık ve Duyarlılıkları, *Anakara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası,* 57(3), 117-127.

Özmen, D., Erbay Dündar, P., Çetinkaya, A.Ç., Taşkın, O. ve Özmen, E. (2008). Lise Öğrencilerinde Umutsuzluk ve Umutsuzluk Düzeyini Etkileyen Etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi,* 9, 8-15.

Özpınar, D. (2009). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Çevre Sorunları Hakkındaki Görüşleri (Afyonkarahisar İli Örneği).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Pelstring, L. (1997). Measuring Environmental Attitudes: The New Environmental Paradigm. Available: http://trochim.human.cornell.edu/gallery/pelstrng/lisap.htm Erişim Tarihi: 13.05 2014.

Rehber, E. (2007). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Rehber, E. ve Atıcı, M. (2009). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 18(1), 323–342.

Sağlam. S. ve Demirci Güler, M.P. (2013). İlköğretim 4 ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutum ve Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Journal of Social Science,* 6(4), 283-303.

Salı, G. (2010). *Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Arkadaşlık İlişkileri Sosyal Destek Algıları Ve Mükemmeliyetçiliklerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sarason, I.G., Levine, H.M., Basham, R.B., Sarason, B.R. (1983). Assessing social support: The Social Support Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology, 44*, 127-139.

Sarıgöz, O. (2013). Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevre İle İlgili Davranış ve Düşüncelerinin Değerlendirilmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal Of Education Faculty),*10(1), 87-105 http://efdergi.yyu.edu.tr

Sayın, K. B. (2010). *İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Empati Becerileri İle Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişki.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Saygın, Y. (2008). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek, Benlik Saygısı ve Öznel İyi Oluş Düzeylerinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Shumaker, S.A., Brownell, A. (1984). Toward a theory of social support: Closing conceptual gaps. *Journal of Social Issues, 40*(4), 11-36.

Şahin, A. (2002). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi,* 13, 143-157.

Şama, E. (2003). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları. *Gazi Üniversitesi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 23(2), 99-110.

Şencan, B. (2009). *Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyi İle Sosyal Yetkinlik Beklentisi Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Şimşekli, Y., Ergül, R. Şanlı, M. (2001). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerine Fen Bilgisi Dersi Kapsamında Verilen Çevre Eğitiminin Çevre ve Çevre Koruma Bilincine Etkisinin İncelenmesi, X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bildiriler Kitabı III. Cilt, Bolu.

Şimşek, D. (2010). *Yatılı İlköğretim Bölge Okulu ve Ailesi Yanında Kalan İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Akran İlişkileri, Sosyal Destek Algıları ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Tamborini, R., Stiff, J. and Heidel, C. (1990). Reacting to Graphic Horror: A Model of Empathy and Emotional Behavior. *Communication Research,* 17(5), 616-640.

Toussaint, L. and Webb, J. R. (2005). Gender Differences İn The Relationship Between Empathy and Forgiveness. *The Journal of Social Psychology,* 145(6), 673–685.

Uğulu, İ. ve Erkol, S. (2013). Biyoloji Öğretmen Adaylarının Çevreye Yönelik Tutumları ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of New World Sciences Academy,* 8(1), 79-89.

Uz Baş, A. ve Zekavet K. (2013). Öğretmen Adaylarında Umutsuzluk ve Algılanan Sosyal Destek. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 2(1), 19-26.

Uzun, N. ve Sağlam, N. (2005). Sosyo-Ekonomik Durumun Çevre Bilincine ve Çevre Akademik Başarısı Üzerindeki Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education),* 29(2005), 194-202.

Uzun, N. (2007). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Bilgi ve Tutumları Üzerine Bir Çalışma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Vatansever, M. (2002). *Farklı Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Okullara Girişte ve Bitirirken Sahip Oldukları İletişim Becerilerinin Belirlenip Kıyaslanması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Yılmaz, Ö., Boone, W.J., & Andersen, H.O. (2004). Views of Elementary and Middle School Turkish Students Toward Environmental Issues. *International Journal of Science Education,* 26(12), 1527-1546.

Yüksel A. (2009) İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Empatik Becerileriyle Aile İşlevleri ve Benlik Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1 (25), 153-165.